

Смъртта и насилието в поредицата *Хари Потър* от Джоан Роулинг

Илияна Бенина

Death and Violence in the Harry Potter series by J. K. Rowling: The present work explores a vast array of aspects of the themes of death and violence in the Harry Potter series by J. K. Rowling. Their moral, philosophical, pedagogic and educational functions have been specially highlighted and a comparison with the traditional fairy tales has been conducted.

Key words: death, violence, terror, life cycle, moral lessons.

ВЪВЕДЕНИЕ

В предишно наше изследване, озаглавено „Нови представи за „героя“/„героинята“ в произведенията за деца на английски език след 60-те години на XX век“, отбелязахме, че една от отличителните черти на постмодернистичната трактовка в литературата за деца и юноши е разширяване обхвата на съществуващата тематика, отразяващо промените както в обществената аксеологическа система, така и в мирогледния подход към изкуството и литературата [1]. Сред новите теми, навлизащи в детската литература след 60-те години на миналия век, считани преди това за особено неподходящи за деца и юноши, са тези за смъртта и насилието. Те отбелязват значително присъствие в поредицата *Хари Потър* в седем части на Джоан Роулинг, поради което често романът е обект на критика или двойствено отношение. Така напр.: според Дебора Тауб и Хедър Сервати възраженията към книгите от поредицата *Хари Потър* на Роулинг „... са породени от тяхното противоречиво съдържание - от централната тема за магията, през темата за смъртта и до сцените, които някои считат, че съдържат твърде много насилие, омраза и страх, за да са подходящи за деца“ [2].

ИЗЛОЖЕНИЕ

Смъртта и насилието са широко представени в произведението на Джоан Роулинг, като присъствието им значително се увеличава с всяка следваща книга, а последната, *Даровете на смъртта*, както се вижда и от заглавието, е основно фокусирана върху тях.

В първата книга – *Хари Потър и философският камък*, темата за смъртта обрамчва сюжета. Смъртта на родителите на Хари, с която започва книгата, непрекъснато ще се споменава във всичките седем части, изпълнявайки ролята на лийтмотив. По този начин Роулинг въвежда децата в една страна на живота, свързана с травматична загуба и страдание, различна от идеализирания свят на приказките. Хари Потър преминава през състояние на катарзис, чиито различни фази бележат развитието в отношението на героя към понятието за смъртта изобщо. В същата книга, в главата, озаглавена *Огледалото Еуналеж*, както се вижда от анаграмата в заглавието, става дума за „желание“, което за детето Хари е единствено родителите му да са отново живи и да бъдат с него; именно тях той вижда като свое материализирано желание в огледалото. Тази болезнено-травматична, натрапчива идея е на път да обсеби неговата личност безвъзвратно и да го лиши от желание за живот, довеждайки го до тежко състояние на апатия и пасивна съзерцателност. Мъдрите думи, вложени в устата на професор Дъмбълдор от Роулинг, изразяват посланието, което се отправя чрез ситуацията на фикционалния герой, към децата, претърпели подобни трагични загуби: „Няма нищо хубаво в това да живеем с мечтите си и да забравим да живеем, помни това“ [3]. Постепенно, с всяка изминала година, Хари привиква с неизбежността на случилото се и като запазва своите хубави спомени за родителите си, ги използва като морален коректив в критични ситуации. Много често именно чрез перспективата на

тяхната гледна точка той достига до правилното решение. Така тъжното събитие, върху което отначало се фиксира героят, придобива за него градивен, а не саморазрушителен характер. Тази трактовка на Роулинг може да се разглежда като един от уроците за живота, преподадени от текста, които ще помогнат на много деца в бъдеще да се справят в подобни тежки обстоятелства.

В края на първата книга смъртта на учителя Куиръл, който е преотстъпил тялото си на Черния лорд Волдемор, е пряко свързана с темите за доброто и злото. От една страна: тя може да се разглежда като получено заслужено възмездие, а от друга – поражда редица въпроси, като например: Как се случва така, че един добър човек се поддава на силите на злото? Има ли допирни точки между добро и зло или те са абсолютно полярни? За разлика от приказките, където персонажите и проблемите са оцветени предимно в черно-бялата палитра, образът на Куиръл с две лица е пример за художествената стратегия на Роулинг да изобразява някои от персонажите амбивалентно. Главата с добродушното лице на учителя отпред и с ужасяващото нечовешко лице на злодея Волдемор отзад напомня на двуликкия Янус с цялата символика за взаимната връзка между противоположностите и за липсата на категорично разделение между тях, отразяваща духа на постмодернистичния релативизъм. Оттук нататък този подход последователно ще се прилага от Роулинг във всичките седем части на романа към почти всички ключови персонажи на текста, чиято амбивалентност е предмет на изследване в други статии, свързани с настоящата работа.

Втората книга, *Хари Потър и стаята на тайните*, обогатява темата за смъртта в посока на философската ѝ интерпретация. Така напр., чрез изобразяване на умиралия в пламъци феникс и последвалото го възкресение от пепелта, Роулинг въвежда концепта за **смъртта като част от единния жизнен цикъл**. По подобен начин в последната, седма книга от поредицата – *Хари Потър и даровете на смъртта*, Роулинг използва символ, репрезентиран чрез яйцето във всичките му метаморфози, отново със същата цел [4]. Тази трактовка на смъртта последователно ще се поддържа и в другите части с подобни образи-символи, възплъщаващи представата за смъртта като част от кръговрата на живота. Същата идея се експлоатира в романа от често присъстващите образи символи на змията / дракона. Тези същества причиняват смърт, но същевременно на тях се разчита и за продължаването на живота. В митопоезиката на Роулинг драконовата кръв е един от най-силните лекове, даряващи живот в магически свят; драконите присъстват неизменно във всяка от книгите, като част от приказната атмосфера, едновременно причиняващи разрушения и смърт, но и като помагащи и спасяващи същества; змията Наджини, едно от превъплъщенията на антагониста Волдемор, съхранява един от хоркруксите на черния лорд и на нея той най-много разчита за вечен живот. В подкрепа на тази трактовка ще се позовам на Юнг, според който една от основните мандали, олицетворяващи вечността и кръговрата, е тази, изобразяваща змията (Уроборос), захапала своята опашка [5]. Въобще идеята за връзката между змията / дракона, от една страна, и цикличността / вечността / вечното обновление, от друга - има своите корени във всички широко известни древни митологии, като египетската [6], гръцката [7], индийската [8] и други. Чрез цялата тази богата символика Роулинг внимателно въвежда децата и юношите в идеята за смъртта като нещо естествено, предполагащо и пораждащо живота, а не като ужасяващо и травмиращо събитие. Специално ще отбележим, че Роулинг привлича не само разпознаваеми от митологията символи и образи на смъртта, но и самата тя има също своя оригинален принос към творческото ѝ претворяване. Така напр.: в петата част - *Хари Потър и ордена на феникса* смъртта е представена като завеса, която всеки човек в уречения момент ще повдигне и ще премине отвъд. До голяма степен художественият начин, по който се извежда този образ, има успокояващо-терапевтично въздействие, внушава приемане и разбиране крайността на жизнения

път на човека и е лишен от обичайните трагични нотки, които тревожат и травмират децата. В тази връзка заслужава внимание също и разгръщането на темата за смъртта и изразеното отношение към нея в последната книга – *Хари Потър и даровете на смъртта*. Чрез привличане на приказната символика и на наративната техника „разказ в разказа“, чрез която приказката се вклинява в цялостния текст на романа, Роулинг увлекателно въвежда децата в „страшната“ тема за смъртта, повествувайки историята на тримата братя и загадъчния странник, олицетворяващ смъртта. Чрез кода на приказното Роулинг избира най-подходящия от психологическа гледна точка начин да разкаже на децата за това трагично и тревожещо събитие, както и да внуши по възможно най-деликатен начин своето послание за естественото присъствие на смъртта като част от жизнения цикъл, и за това, че по-важно за човека би трябвало да бъде как той е оползотворил отреденото му на земята време.

Погледнат глобално, целият мегатекст на романа на повече от две хиляди страници конструира нагледно един жизнен цикъл. Ако първата книга започва с раждането на Хари Потър и смъртта на неговите родители, а следващите пет проследяват етапите на детството и юношеството с всички проблеми на тази преходна възраст, то последната – седма книга запознава читателя със зрелия Хари, който на свой ред възпитава и отглежда децата си. Така цикълът, започнал с първата книга, се затваря с последната, разгръщайки на практика концепта на Роулинг за колелото на живота. За разлика от приказката и митологията, които моделират битието на принципа на биполярността, изследвани от Клод Леви Строс [9], Мирча Елиаде [10] и редица други учени, то Роулинг подлага на деконструкция бинарните опозиции, демонстрирайки чрез множествеността на възможните значения многообразието на живота.

Чрез темата за смъртта се поставят и редица проблеми от морално-етичен характер, като например въпроса за отмъщението. Така например, в третата книга от поредицата, *Хари Потър и затворникът от Азкабан*, Хари Потър възпира Ремус Лупин и Сириус Блек, приятели на родителите му, да убият предателя Питър Педигрю, който е съдействал за тяхната смърт. Хари осъзнава, че отнемането на чужд живот е безсмислено; убийството на Педигрю няма да върне живота на неговите родители. Той обяснява на Педигрю: „Не го правя заради теб. Правя го, защото предполагам, че моят баща не би искал най-добрите му приятели да станат убийци заради теб“ [11]. Роулинг внушава, че моралните устои на Хари правят невъзможно за него да разреши убийството на друго живо същество. Авторката изобразява убедително също и душевната борба на Хари, който се измъчва от мисълта дали е трябвало наистина да спаси Педигрю. Когато Хари споделя своето безпокойство, че е спасил човека, спомогнал за смъртта на родителите му, професор Дъмбълдор му казва: „Педигрю ти дължи живота си. Ти си изпратил на Волдемор помощник, който всъщност ти е длъжник. /.../ ще дойде ден, в който ще си много доволен, че си спасил живота на Педигрю“ [12]. Възпитателният ефект на тази сцена и на други подобни можем да съзрем също и в това, че учат на хуманност и великодушие и подготвят децата за разбирането, че насилието поражда насилие. В съгласие с тази авторова идея именно разбирането на Хари за ценността на живота го води към решението да избере великодушието пред отмъщението.

Последната част на романа изследва различни нравствени измерения на смъртта. Така напр.: въвежда се понятието „хоркрукс“, с което се обозначава разделянето на душата на части и въдворяването им в различни предмети или същества с цел осигуряване вечен живот на човека, на който тя принадлежи; това обикновено се постига чрез убийството на друг човек, който притежава желаната вещ, а разделяйки се с части от душата си нейният собственик започва да губи постепенно човешкия си облик. Чрез използване метафората на „хоркрукса“ Роулинг отправя разпознаваемото и лесно за декодиране хуманистично послание, че

убийството на друго човешко същество по никакъв начин не може да бъде оправдано, а само може да допринесе за духовната смърт на извършителя. Отново чрез кода на магическо метафоричното Роулинг преподава урок по хуманизъм на подрастващите с много ясни и позитивни послания, които не са в конфликт с християнските разбирания, а напротив – потвърждават ги. Темата за душата, заложена на силите на злото и произтичащите от това нравствени конфликти, не е нова в литературата изобщо и в детската литература в частност, но заслугата на Роулинг в случая може да се види в това, че довежда до децата хуманистичното и жизнеутвърждаващо послание за нетворене на зло по един нов, оригинален, увлекателен и разбираем за тях начин, който е лишен от назидателна дидактичност. Оттук по-лесно и в психологически план се осъществява плавен преход към обсъждане на фундаментални нравствени проблеми, свързани със смисъла на живота и смъртта, за отношението към тях, за ценността на живота и въобще за това кои са ценностите в битието.

От всичко казано дотук можем да обобщим, че Роулинг подхожда многоаспектно към концепта за смъртта: от нравствена, философска и педагогическа гледна точка. Чрез изобразяване на смъртта и живота като взаимно предполагащи се и свързани в единен цикъл Роулинг се стреми да изгради у децата не фаталистично, а оптимистично, жизнеутвърждаващо отношение, съсредоточено повече върху въпроса за личния принос на всеки човек в творенето на добро за живата и неживата природа.

Свързана с темата за смъртта е темата за насилието. Тя се задава още с първата книга в двата ѝ основни аспекта: физически и психически, които последователно ще се разгръщат и в следващите части. Във връзка с физическото насилие се поставят такива въпроси като насилието в училище, художествено интерпретирано както за света на мъглите (обикновените хора), така и за обитателите на магическия паралелен свят; за домашното насилие, илюстрирано чрез наказанията, които Хари изтърпява в семейство Дърсли; за насилието към животни чрез повествуването за изстребването на еднорозите и други животни в магическия свят. Не се подминава и психическия аспект на насилието чрез разказа за психическия тормоз над Хари от неговите роднини. Така Роулинг поставя за дискусия наболели въпроси на съвременността и запознава деликатно децата с естеството на проблемите, присъстващи в реалния живот отново чрез посредството на магическия код.

Особено интересна трактовка на насилието откриваме в третата книга от поредицата – *Хари Потър и затворникът от Азкабан* в персонажа на дименторите, страховитите, обвити в тайнственост пазачи на магическия затвор Азкабан. Тяхната ужасяваща функция се свежда до това да „изпиват“ от душата на нещастните затворници всичко радостно, светло и щастливо, замествайки ги с вледеняващ студ на ужаса, страха и психическата нестабилност. По думите на самата Роулинг в едно от нейните интервюта те представляват въплъщение на депресията [13]. В този смисъл дименторите, макар и бидейки фантастични създания, представляват персонифициран образ на тревогите, несигурностите и безпокойствата, породени от агресивното въздействие върху човешката психика на различни фактори от съвременната реалност. За разлика от приказките, които много малко или почти никак не отразяват съвременните им исторически реалности, а се изграждат обикновено по възприета формула, голяма част от персонажите при Роулинг под прикритието на магическото представляват реакция на съвременни проблеми, каквито в случая са дименторите.

Понякога изображението на насилието в романа поразително напомня терористичните атаки, случващи се в „нашата“ реалност и отразявани непрекъснато в съвременните средства за масова информация. Такива сцени има във всички части на романа, което е показателно за голямото значение, отреждано им в

структурата на цялостния текст. Кортни Стримел отбелязва: „Макар, че поредицата експлоатира много теми, темите за терора, като резултат на едромашабни национални сблъсъци и от битката между добро и зло са централни в творбата на Роулинг“ [14]. Тя посочва също, че наред с темата за магията, голямото присъствие на терора и насилието като цяло са сред основните причини за яростната критика срещу романа, идваща обикновено не само от най-консервативните християнски среди, но и от представителите на други религиозни общности [15]. Стримел е категорична, че: „Тези критикувани теми в романите на Роулинг са по-полезни, отколкото вредни за децата и са именно точно това, което позволява на поредицата да се изправи лице в лице срещу въпросите на терора“ [16]. Така напр.: в четвъртата книга от поредицата, *Хари Потър и огненият бокал*, нападениято на смъртожадните с прицелени магически пръчки, изстрелващи залп след залп в нищо неподозиращите, невинни хора, чиято единствена „вина“ е, че не споделят техните разбирания или са от различен, немагически произход, репрезентира квинтесенцията на безсмисленото насилие от многобройни подобни събития в нашата съвременност.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключение можем да кажем, че в разгледаните текстове на Джоан Роулинг интерпретациите на насилието и смъртта имат характер на преподадени уроци към децата и юношите с цел те да бъдат подготвени за реалния живот. Чрез посредничеството на магическия код темите за смъртта и насилието поставят широк спектър от проблеми, имащи корени в реалността. По този начин на разбираем за децата език се отправят ясни послания срещу расизма, тероризма, класовата омраза; демонстрира се, че няма категорични противопоставяния в живота, че нещата, явленията и личностите не са нито черно-бели, нито двуизмерни, а много по-сложни; поставят се с цялата им острота екологически въпроси и се възпитава уважение към природата; обсъждат се сложни екзистенциални въпроси за живота и смъртта, за любовта и омразата. С други думи, чрез художественото претворяване на тези теми Роулинг променя завещаното от традицията във вълшебните приказки и трасира пътя за създаване на „новата приказка“ на XXI век, по-близо до вълненията и тревогите на съвременните деца и до реалностите на модерния начин на живот.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Бенина, И. „Нови придстави за „героя“ / „героинята“ в произведенията за деца след 60-те години на XX век“. *Език, култура, идентичност*. Шумен, 2010, с. 264-273.
- [2] Taub, Deborah J., Heather H. Servaty H. "Controversial Content in Children's Literature: Is Harry Potter Harmful to Children?" *Harry Potter's World: Multidisciplinary Critical Perspectives*. Ed. Elizabeth Heilman. New York & London, Routledge Falmer, 2003, p. 53.
- [3] Роулинг Дж. К. *Хари Потър и философският камък*, с.106.
http://chitanka.info/text/432-hari_potyr_i_filosofskijat_kamyk
- [4] Блаватска, Е. Космическото яйце. – В: Символите – значение и правилна употреба. 3. 09. 2011. <http://www.xnetbg.com/new/forum/index.php?topic=5810.45;wap2>
- [5] Юнг, К. Психология и алхимия. Плевен, Еа, 2001, с. 358 – 360.
- [6] Книга на мъртвите на древните египтяни. София, Наука и изкуство, 1982.
- [7] Plato. *Timaeus*. 03.09. 2011. Plato.
http://translate.googleusercontent.com/translate_c?hl=bg&langpair=en%7Cbg&url=translate.google.bg&u=http://hermetic.com/texts/plato/timaeus.html&usq=ALkJrhiU3bcj477wNKQNT-zW7ES4pnJr9A
- [8] Упанишади, Кундалини йога. 1.82. *Serpent Symbolism*. 03. 09. 2011.

<http://www.kundaliniyoga.org/serpent.html>

[9] Строс, К. Структурална антропология II. София, Христо Ботев, 1995.

[10] Елиаде, М. Сакралното и профанното. София, Хемус, 1998. Виж също: Елиаде, М. Митът за вечното завръщане. София, Христо Ботев, 1994; Елиаде, М. Посвещаване, ритуали, тайни общества. София, Прозорец, 2001.

[11] Роулинг Дж. К. Хари Потър и затворникът от Азкабан. София, Егмонт, 2002, с.318-319.

[12] Пак там, с. 361.

[13] Интервю с Дж. К. Роулинг. 30. 03. 2008.

http://www.adeelamini.com/JKR/ESTE012C_adeelaminicom_JKR.pdf

[14] Strimel, C. *The Politics of Terror: Rereading Harry Potter*. Children's literature in Education, Vol. 35, № 1, March 2004, p. 36.

[15] Пак там.

[16] Пак там.

За контакти:

Ст. преподавател Илияна Бенина, Катедра Чужди езици, Русенски университет „Ангел Кънчев”, E-mail: ibeinina@uni-ruse.bg

Докладът е рецензиран.

РУСЕНСКИ УНИВЕРСИТЕТ „АНГЕЛ КЪНЧЕВ“
UNIVERSITY OF RUSE „ANGEL KANCHEV“

ДИПЛОМА

Програмният комитет на
Научната конференция RU&SU'11
награждава с КРИСТАЛЕН ПРИЗ
“THE BEST PAPER”

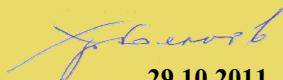
ст. преп. Илияна Бенина
автор на доклада

“Смъртта и насилието в поредицата
«Хари Потър» от Джоан Роулинг”

DIPLOMA

The Programme Committee of
the Scientific Conference RU&SU'11
awards the Crystal Prize "THE BEST PAPER"
to Senior Lecturer Iliana Benina
author of the paper
“Death and Violence in the Harry Potter
series by J. K. Rowling”

РЕКТОР
RECTOR



Проф. д.т.н. Христо Белоев
Prof. DSc Hristo Beloev

29.10.2011